

PRISPOLITIK OG PRISKONTROL EFTER KRIGEN ¹⁾

AF NIELS BANKE

DA Professorudvalget for 3 Aar siden udtalte sig om Retningslinier for vor fremtidige Prispolitik, anbefalede man at stile mod et Prisniveau paa ca. 150 % i Forhold til Førkrigen. Enkelte af Udvalgets Medlemmer har for kort Tid siden udtalt sig til Pressen og er nu nærmest gaaet ind for, at det fremtidige Prisniveau i hvert Tilfælde bliver ca. 175 % i Forhold til Niveaueet før Krigen. Den almindelige Forbruger, der stilles over for disse to Tal, vil faa bekræftet sit Indtryk af, at Priskontrollen har svigtet. Den mere kyndige vil nok begrænse sig til at konstatere, at den faktisk førte Prispolitik ikke har medført en stabil Prisudvikling, og at det kun er en begrænset Del af denne Prispolitik, der er henlagt til Priskontrolraadet. Ansvar for den samlede Prispolitik maa, som de politiske Forhold har været her i Landet siden Kapitulationen, falde paa Rigsdagen.

At tage Tallene 150 og 175 som Udtryk for en Stigning i Prisniveauet med $\frac{1}{2}$ fra Foraaret 1945 til i Dag, er nok overdrevet, selvom Forskydningen i det almindelige Detailpristal fra knap 60 % over Priserne i 1. Halvaar 1939 i Krigens sidste Maaneder til 64 % over dette Niveau nu, kun af de færreste vil blive antaget som et tilstrækkeligt Udtryk for den Prisudvikling, der har fundet Sted. Ved Hjælp af Statistisk Departements Omregning af Værdien af det samlede Forbrug i aktuelle Kr. til 1935-Kr. kan man finde frem til et Prisindex for det samlede Forbrug. Sætter man her 1939 = 100, bliver 1944 = 178 og 1947 = 202. Her er Prisstigningen ikke saa meget mindre end $\frac{1}{2}$. Imidlertid var Udtalelsen om det fremtidige Niveau paa 175 utvivlsomt et Udtryk for, at man paa dette Tidspunkt — det var før Prisfaldet i U.S.A. — maatte vente en yderligere Prisstigning her i Landet. Før Krigens Afslutning i Marts 1945 naaede Engrospristallet op paa 220 og faldt i det følgende Aar nogenlunde jævnt til 202 i Februar 1946; men er siden da steget med ca. 20 % med de kraftigste Spring opad fra Sommeren 1946, da U. S. A. ophævede sin Priskontrol, og ligger nu paa 242. Disse Stigninger er endnu ikke slaaet igennem i Detailpristallet, der med

¹⁾ Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 27. Februar 1948.

PRISPOLITIK OG PRISKONTROL EFTER KRIGEN ¹⁾

AF NIELS BANKE

DA Professorudvalget for 3 Aar siden udtalte sig om Retningslinier for vor fremtidige Prispolitik, anbefalede man at stile mod et Prisniveau paa ca. 150 % i Forhold til Førkrigen. Enkelte af Udvalgets Medlemmer har for kort Tid siden udtalt sig til Pressen og er nu nærmest gaaet ind for, at det fremtidige Prisniveau i hvert Tilfælde bliver ca. 175 % i Forhold til Niveauet før Krigen. Den almindelige Forbruger, der stilles over for disse to Tal, vil faa bekræftet sit Indtryk af, at Priskontrollen har svigtet. Den mere kyndige vil nok begrænse sig til at konstatere, at den faktisk førte Prispolitik ikke har medført en stabil Prisudvikling, og at det kun er en begrænset Del af denne Prispolitik, der er henlagt til Priskontrolraadet. Ansvar for den samlede Prispolitik maa, som de politiske Forhold har været her i Landet siden Kapitulationen, falde paa Rigsdagen.

At tage Tallene 150 og 175 som Udtryk for en Stigning i Prisniveauet med $\frac{1}{2}$ fra Foraaret 1945 til i Dag, er nok overdrevet, selvom Forskydningen i det almindelige Detailpristal fra knap 60 % over Priserne i 1. Halvaar 1939 i Krigens sidste Maaneder til 64 % over dette Niveau nu, kun af de færreste vil blive antaget som et tilstrækkeligt Udtryk for den Prisudvikling, der har fundet Sted. Ved Hjælp af Statistisk Departements Omregning af Værdien af det samlede Forbrug i aktuelle Kr. til 1935-Kr. kan man finde frem til et Prisindex for det samlede Forbrug. Sætter man her 1939 = 100, bliver 1944 = 178 og 1947 = 202. Her er Prisstigningen ikke saa meget mindre end $\frac{1}{2}$. Imidlertid var Udtalelsen om det fremtidige Niveau paa 175 utvivlsomt et Udtryk for, at man paa dette Tidspunkt — det var før Prisfaldet i U.S.A. — maatte vente en yderligere Prisstigning her i Landet. Før Krigens Afslutning i Marts 1945 naaede Engrospristallet op paa 220 og faldt i det følgende Aar nogenlunde jævnt til 202 i Februar 1946; men er siden da steget med ca. 20 % med de kraftigste Spring opad fra Sommeren 1946, da U. S. A. ophævede sin Priskontrol, og ligger nu paa 242. Disse Stigninger er endnu ikke slaaet igennem i Detailpristallet, der med

¹⁾ Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 27. Februar 1948.

1935 = 100 efter et Fald fra 170 i April 45 til 168 i April 46 foreløbig kun er steget med 7 Points til 175.

II.

Da Professorudvalget i sin Tid udtalte sig om de forannævnte 150 % i Forhold til Førkrigen, som det Niveau paa hvilket Priserne maatte kunne stabiliseres, var en af Forudsætningerne, at Staten skulde have Indseende med Udviklingen af Arbejdslønnen. Den meget begrænsede Indflydelse, som Staten havde haft paa Lønudviklingen gennem Arbejds- og Forligsnævnet, blev som bekendt opgivet i Efteraaret 1945, og fra Foraaret 1946 blev Pristalsregulering af Arbejdslønningerne paa ny gennemført. Den gennemsnitlige Timefortjeneste i Haandværk og Industri er steget mindst 25 % i Tiden efter Kapitulationen. Stigningen i den Arbejdsløn, der er uden for Statistikken, maa antages at være væsentlig større. Det gælder ikke blot Landbrugsmedhjælpernes Lønninger, men ogsaa mange Omraader indenfor Byerhvervene, hvor Respekten for Arbejdsgiverforeningens Overenskomster er meget ringe. Den direkte Priskontrol kan kun være et ringe Værn over for Lønstigningernes Indvirkning paa Prisudviklingen. Nødvendige faktisk udbetalte Arbejdslønninger maa man efter Prislovens Regler give Dækning for. Selvfølgelig forsøger man Gang paa Gang at tage Bruttoavancerne op til Revision for om muligt at modvirke Lønomkostningernes Forøgelse, men der er snævre Grænser for, hvor langt man kan gaa paa dette Omraade. Man kan nemlig meget let herved tilskynde til Produktionsomlægninger fra vigtige Forbrugsvarer, hvor Kontrollen hidtil havde været nogenlunde effektiv, til mindre vigtige og mere differentierede Varer, hvor Prisbestemmelserne er vanskelige at hævde.

Den automatiske Prisstigning som Følge af Lønstigningen, skulde man tro, kunde føre til, at man ogsaa i Arbejderkredse vandt Forstaaelse for Betydningen af Gennemførelse af et Lønstop kombineret med et Prisstop. Arbejderne har Erfaringerne paa deres Side, naar de kræver Sikkerhed for Prisstabiliteten først. Da Lovgivningsmagten i Maj 1940 reducerede Løntarifferne til deres Niveau for Januar 1940, var Prisstoppet af 9. April 1940 allerede gennemhullet, og den skærpede Prislovgivning, som samtidig blev gennemført, og som efter sit Indhold, Kostprisprincippet i Stedet for Genanskaffelsesprincippet, skulde have faaet Priserne til at falde, lykkedes det ikke at praktisere paa anden Maade end saaledes, at Priserne i September 1940 laa godt 20 % over Januar-Niveauet.

Den Størrelsesorden, med hvilken Lønstigningerne indvirker paa Prisudviklingen, har mange vistnok en noget overdreven Forestilling om. Ved en skønsommæssig Opgørelse er man i Prisdirektoratet kommet til, at en Lønstigning paa 10 % vilde betyde en Forhøjelse af Pristallet med 1 % som Følge af Stigningen i de direkte Lønomkostninger. Medregnes de

Lønstigninger i samme Forhold, som faktisk efterhaanden fremkommer indenfor Bruttoavancerne, bliver Virkningen paa Pristallet 2—3 %'s Stigning. Hvor man er klar over, at Stigningen ikke er større, kan man godt forstaa Forestillingen om, at den direkte Priskontrol maatte kunne neutralisere Lønstigningen — i hvert Tilfælde i en enkelt Omgang.

III.

Men der er andre Forhold, som Priskontrollen ikke er Herre over. En vigtig Aarsag til den tidligere nævnte Stigning i Engrospristallet siden Begyndelsen af 1946 er Udviklingen i Importpriserne. Importpriserne for en Vare, som er tilladt indført, er Prismyndighederne nødt til at give Dækning for. Om Varen skal indføres til den paagældende Pris, kan Direktoratet for Vareforsyning bestemme. Her er der gennem det sidste Aars Tid udviklet et vist Samarbejde mellem Prismyndighederne og Varedirektoratet; men de Valgmuligheder, der er, er begrænset inden for Handelsaftalernes Rammer. Det er ganske klart, at Exportørerne i Forbindelse med Handelsaftalerne maa finde det afgørende, hvilke Priser i Kr. og Øre de kan opnaa ved den paagældende Export. Saa opdelt som Verdensøkonomien er for Tiden, vil denne Interesse sjældent falde sammen med Samfundets Interesse i at skaffe sig den størst mulige Vareimport for Exporten. For Udviklingen af det indenlandske Prisniveau er det ikke blot Varebalancen, men ogsaa det Kr.-Niveau, paa hvilket Byttet finder Sted, der har Interesse, og her er det utvivlsomt, at Tredielandenes Salgspriser uanset vore Handelsdelegationers Bestræbelser har givet sit særlige Bidrag til at forhøje Priserne her i Landet. Naar Forholdene ligger saaledes, skulde man synes, det havde været et nødvendigt Supplement til en selvstændig Prispolitik her i Landet, at der var blevet truffet Foranstaltninger til ved Exportafgifter og Importtilskud at modvirke de inflatoriske Virkninger udefra. Hvad man her har haft af Ordninger, synes ganske tilfældigt. I Vareforsyningslovens § 4 er der en Bestemmelse, hvorefter Handelsministeren efter Forhandling med Vareudvekslingsudvalget kan bestemme, at en vis Del af Betalingen, hvor Hensynet til det danske Prisniveau gør det ønskeligt, kan anvendes til Udligning af Priser paa indførte Varer. Bestemmelsen er kun anvendt i Forbindelse med Vareudvekslingsforretninger. Der er opsamlet Exportafgifter til et mindre Beløb, saaledes at Tilskud til Importen ikke er udnyttet. Underskudet i Fragtudligningskassen for udenlandsk Brændsel er det eneste Eksempel paa Importtilskud paa et vigtigt Vareomraade. Hovedparten af Importprisstigningen har faaet Lov at gøre sig gældende i det indenlandske Prisniveau. Priskontrollens Problem har her været at søge at fastsætte Avancer, der faldt procentvis med Prisstigningen, saaledes at Importørerne ikke var særligt interesseret i at skaffe sig meget dyre Varer. At Exportpriserne ikke har været regu-

leret — det er jo almindeligt antaget, at de falder uden for Prislovens Omraade — kan motiveres med Interessen for Exportudviklingen. Men jo større Forskellen er mellem Exportpriser og Hjemmemarkedspriser, jo større er ogsaa Mulighederne for, at der ud fra Eksportvirksomhederne fremkommer en Prisstigning paa Arbejdsloen og Materialer, der ogsaa paavirker den indenlandske Produktion. Dette vilde være afbødet ved Exportafgifter, selv om de ikke behøvede at inddrage hele Ekstrafortjenesten ved Eksporten.

Man har vel endnu Lov til at haabe, at den seneste Udvikling af Priserne i U. S. A. gør det her rejste Spørgsmaal om Importtilskud mindre aktuelt, men det havde været en Fordel, hvis man havde undgaaet Virkningen af de stigende Importpriser gennem det sidste 1½ Aar.

IV.

Den forannævnte Virkning fra stigende Eksportpriser til stigende Faktorpriser har særlig Betydning for Landbrugsvarerne. Producentpriserne for Landbrugets Hovedvarer er holdt uden for Priskontrollens Omraade. Baade Hjemmemarkedspriserne og Afregningspriserne til Landmanden bliver bestemt af Rigsdagen. For Flæsk og Smør er Ordningen som bekendt for Tiden den, at Hjemmemarkedspriserne holdes stabile ved Statstilskud, medens Afregningspriserne er den gennemsnitlige Exportpris. For Æg har man opgivet en Tilskudsordning, saaledes at Exportprisen ogsaa er afgørende for Prisen paa Hjemmemarkedet. For Kød er de umiddelbare Afregningspriser i Overensstemmelse med Maximalpriserne paa Hjemmemarkedet, medens Merprisen ved Export opsamles i en Fond, der tilhører Producenterne, og hvorfra der ydes Tillæg til særligt gode Exportdyr. Selv bortset fra Æggene er disse Ordninger utilstrækkelige til at sikre en stabil Udvikling af de indenlandske Priser. En Række af Landbrugets Biprodukter faar deres Priser fastsat af Priskontrolraadet. Disse Priser kan ikke holdes stabile, naar Afregningspriserne for Landbrugets Hovedprodukter er stigende. Stigende Afregningspriser paa Flæsk giver stigende Priser paa Frihandelskorn, og hermed er stort set de nødvendige Omkostninger for Opretholdelse af Produktionen af en Række andre Afgrøder fra Jorden gaaet i Vejret.

Dette maa ikke opfattes paa den Maade, at Prismyndighederne umiddelbart bøjer sig for denne Udvikling. For nogle Afgrøder vil der i Forvejen være en Margin i Forhold til denne Omkostning, og Tendensen slaar i Virkeligheden langsommere igennem, end man skulde tro, fordi Ombytningen af en Afgrøde med en anden oftest betyder Ændringer af andre Produktionsvilkaar, men jo stærkere Stigningerne i Landbrugets Afregningspriser for Hovedprodukterne er, desto mere sikkert er det, at Prisstigningen vil forplante sig til andre Afgrøder.

Med dette som Baggrund forekommer de Love, hvorved Flæske- og Smørprisafregningen blev gennemført i Efteraaret, at være særdeles uheldige. Baggrunden for det Resultat, man naaede til, da Lovene blev gennemført, var et Spørgsmaal til Landøkonomisk Driftsbureau om, hvilke Priser for Smør, Flæsk og Æg man skulde regne med, for at Forrentningen kunde blive 5 %. Spørgsmaalet var ikke velovervejeth, naar Priserne paa disse Hovedprodukter ændres, vil en Række af Landbrugets øvrige Priser ogsaa gaa i Vejret. Har man tilpasset de første Priser til 5 %, er det givet, at Resultatet bliver højere. Det er vel sandsynligt, at man heller ikke i Fremtiden kommer uden om en politisk Prisfastsættelse paa Landbrugsomraadet; men der burde kunne skabes saglig Sammenhæng i Afgørelsen ved at træffe Beslutningen paa Basis af et gennemarbejdet Budget for alle Landbrugets Indtægter og Udgifter.

V.

For de tre Omraader, der hidtil har været behandlet: Arbejdslønnen, Importpriserne og Landbrugspriserne, gælder det, at der siden Sommeren 1946 har været en fortsat Stigning. Det betyder ikke blot, at man ved Prisreguleringen har maattet regne med stigende Udgifter til Raavarer og Arbejdsløn; men ogsaa en Forskydning i Indkomstdannelsen, der har skabt en forøget Pengerigelighed hos store Klasser af Forbrugere, som antagelig i særlig Grad er indstillet paa at omsætte deres Penge. At de større Landmænd i højere Grad end tidligere har maattet dele med deres Medhjælpere, gør kun denne Antagelse mere sikker. Allerede i 1946 havde Landbrugerne og deres Medhjælpere i Forhold til 1939 faaet deres gennemsnitlige Indkomster forøget med ca. 160 %, og de sidste ca. 10 % af Stigningen var kommet til i det sidste Aar.

For 1946 bevirkede Importen og Produktionsstigningen, at der stod en Varemengde til Befolkningens Raadighed, der muliggjorde et Forbrug af omtrent samme Omfang som i 1939. For 1947 har Produktionsstigningen som Helhed været lidt større, — men er gaaet tilbage i det sidste Halvaar. Eksportoffensiven og Importnedskæringen har reduceret Mængden af den Vareproduktion, der staar til Raadighed for Befolkningens Forbrug. Spændingen mellem de stigende Indkomster og den til Raadighed værende Varemengde er forøget. En Udvidelse af Genopbygningen og Fremstødet for Boligbyggeriet vil gøre denne Spænding stærkere. Boligbyggeri og Genopbygning vil nemlig bidrage til at forøge Pengeindkomsterne med et mange Gange større Beløb end Værdien af den Mængde Forbrugsgoder — nemlig for Boligbyggeriet Boligudnyttelse svarende til Lejen — der stilles til Raadighed for Befolkningen ved Investeringen. I et vist Omfang virker den Etablering af nye Hjem, der bliver en Følge af Boligmassens Forøgelse, paa samme Maade.

Over for denne Spænding mellem Købeevne og Købemuligheder er det en ret almindelig Opfattelse, at der ved Statens Opsugningsforanstaltninger over for Pengerigeligheden: Eengangsskatten, Skatteefterbetalinger samt Konfiskation og Tilbagebetalinger er gjort et kraftigt Indhug.

Navnlig den jydsk Nationaløkonomi har hævdet, at Eengangsskatten ikke havde synderlig Betydning ud fra et prispolitisk Synspunkt. De ledige Midler i Bankerne spillede ingen Rolle for den almindelige Vareomsætning og havde derfor ingen Prisivirkning. Denne Opfattelse er næppe rigtig. Der er mange med en voksende Bankkonto, der hører til de mest ængstelige med Hensyn til Inflationens Udvikling. Denne Ængstelse fører dem til at gribe til Anbringelsesmuligheder for Pengene i Realværdier. De „rigelige Bankkonti“ har været med til at drive Priserne i Vejret, dels paa Omraader, hvor der ikke har været Priskontrol: Byggegrunde, Villaer, Ombygning af Villaer, eller hvor denne har været meget lidet effektiv: brugte Maskiner, Transportmidler og al Slags Inventar. Her er sikkert ogsaa en af Kilderne til Udvikling af de mange Smaavirksomheder, der igen ved deres Produktion til ekstra høje Priser har haft Betydning for Prisudviklingen.

Det er imidlertid et Spørgsmaal, om de hidtidige Opsugningsforanstaltninger har haft nogen særlig Betydning for at formindske Spændingen mellem de disponible Penge og Varemængden. Efter Bankstatistikken ser det ud, som Bankernes Kreditudvidelse efter Kapitulationen har neutraliseret Statens Inddragning af Penge, og da Eengangsskatten i Foraaret 1947 skulde gøre sin Virkning, lempede man paa Bindingsreglerne for Bankers og Sparekassers Indlaan. Af Hensyn til Prisudviklingen burde Eengangsskatten suppleres med en fornyet Eengangsforanstaltning. — Det har sikkert ikke været tilfældigt, at det gennem Tiderne har været de faste Ejendomme, der maatte holde for, naar Pengeværdien var forringet. Her var et Hul i den gennemførte Eengangsbeskatning, som man kunde udfylde. Den nødvendige Tilpasning af Lejeniveauet for de Ejendomme, det maatte ramme, vilde det antageligt være klogt at tage med, selv om man ikke kunde finde Udveje til at undgaa en Indvirkning paa Pristallet.

Den mest effektive Maade at modvirke Indkomstrigeligheden paa er Skatter, der rammer Forbruget af Varer hos den brede Befolkning. En saadan Beskatning har ogsaa den Fordel, at den kan aflaste den direkte Priskontrol paa de Vareomraader, hvor man kan give Skatten en saadan Højde, at der bliver Ligevægt mellem Efterspørgslen og Udbudet. Priskontrollens Ophævelse af den særlige Regulering for den stærke Spiritus er et Eksempel herpaa.

I Forbindelse med de nævnte Betragtninger om almindelig Kontrol med Indkomstudviklingen skal der henvises til Professor Axel Nielsens Krav om en noget højere Rente. Det maa være rigtigt ud fra et prispolitisk

Synspunkt at modvirke Omsætningen fra Penge til Varer og Ting baade for saa vidt angaar de løbende Indkomster som allerede opsparede Midler, og det sker ved en Renteforhøjelse.

VI.

Den Baggrund, som den direkte Priskontrol har haft at virke paa i Tiden efter Krigens Ophør, har saaledes været stærkt inflationspræget i hvert Tilfælde siden Midten af Marts 1946, fra hvilket Tidspunkt Faktorpriserne var stærkt stigende. Opgaven for Priskontrollen maatte være at gøre Inflationen saa moderat som mulig ved at udnytte Prislovens Beføjelser til at begrænse Avancerne. Prislovens Beføjelse gaar som bekendt ud paa at give Dækning for Omkostningsstigning, men i øvrigt at holde Nettoavancen konstant i Kr. og Ører. Det er ikke lykkedes at udnytte denne Beføjelse fuldt ud. Ser man paa Skatteindkomsternes Udvikling for de vigtigste af de Erhvervsgrupper, hvis Indkomster skulde være bestemt gennem Priskontrolraadets Prisfastsættelser, faar man følgende Tal for den procentvise Stigning i Gennemsnitsindkomsterne:

	1939-46	1945-46
Gartnere	189	5
Fiskere	192	0
Haandværk og Industri	117	11
Handel m. v.	96	9

For alle Indkomstgrupper er det ganske udpræget, at Regelen ikke er overholdt. Omsætningen i Mængde er sikkert steget for Gartnere og Fiskere; men langt fra tilstrækkeligt til Forklaring paa denne Indkomstudvikling. Prisbestemmelserne har da ogsaa kun faaet en begrænset Anvendelse over for disse to Erhvervsgruppers Produktion. For de Varer og i de Perioder, hvor man ikke har haft Maksimalpriser, har Prismyndighederne tolereret de Priser, der fremkom ved Fiske- og Grøntsagsauktionerne og Torvene, idet § 8's Regler ikke uden videre kunde bringes i Anvendelse for disse Varer. Naar man satte Maksimalpriser, søgte man at finde det Niveau, der saa nogenlunde muliggjorde Tilførslernes Opretholdelse, og dette Synspunkt forenes ikke med en stærkt nedskaaret Indkomst for Erhvervenes Udøvere. Naar det oftest for Publikum har vist sig, at Priskontrollen ikke har været særlig heldig, fordi Varen forsvandt, viser Tilførselsstatistikken til Auktionerne og Torvene, at det sjældent har været Tilfældet. Det er den forøgede Efterspørgsel, der i særlig Grad har gjort sig gældende.

For de to andre Indkomstgrupper er der ikke Tale om Omsætningsstigning af Betydning, og her er Prislovens Regler anvendelige, saa her maa en anden Forklaring til. Eksportforretninger i vidste Forstand kan naturligvis have spillet en Rolle.

En Del af den for rigelige Indkomstforbedring for de erhvervsdrivende hidrører desuden fra Fremkomsten af de „nedgravede Ben“. Det er ikke blot Realisationer af egentlige Varelagre, der har fundet Sted; men der er Partier af fuldt afskrevne Raavarer og Hjælpestoffer, der næppe vilde have fundet Anvendelse, hvis der havde været rigeligt fremme af nye Varer. Under Krigen og i Efterkrigsaarene har man kunnet finde Afsætning for dem. En streng Opfattelse af Begrebet nødvendige Omkostninger kunde have medført, at disse Varer skulde være indkalkuleret til en meget lav Pris; men Prismyndighederne har i det væsentlige her fulgt det historiske Omkostningsgrundlag: Fakturaprisen.

En anden Ting er, at Maksimalpriserne kun sjældent har været sat strengt efter Prislovens § 8. Det har naturligvis langt fra altid været bevidst, naar der i Forhold til § 8-Reglen er blevet fastsat forholdsvis gunstige Maksimalpriser. Prismyndighedernes Mulighed for at trænge til Bunds i en Branches Forhold er bl. a. begrænset derved, at Oplysningerne bestandig skal indhentes hos en Part, som er stærkt interesseret i Prisens Fastsettelse. Man kan jo meget vel meddele Kendsgerninger, altsaa rigtige Oplysninger paa en saadan Maade, at de har en bestemt Tendens. Prismyndighedernes Erfaringer, herunder de efterfølgende Regnskabsoplysninger fra Brancherne, har Gang paa Gang og vil ogsaa fortsat kunne give Anledning til Revision af Maksimalpris- og Maksimalavancesystemet. Det kan være en Trøst over for den manglende Effektivitet, at den, efterhaanden som den afsløres, udgør en Reserve til Modvægt mod de fortsatte Stigninger i Raavarer og Arbejds løn.

Endvidere er det ikke alle Omraader, hvor Maksimalpriser eller Maksimalavancer er blevet gennemført. Paa disse Omraader, hvor den enkelte erhvervsdrivende selv skal efterleve Prislovens § 8, vil det sikkert meget ofte føre til, at hans gennemsnitlige Nettoavance og dermed hans Pengeindkomst er voksende. De Avancer, han tager til Udgangspunkt fra før Krigen, vil utvivlsomt være de gunstigst mulige, og ubestemte Fradrag i Avancen, f. Eks. for Udsalgstab, og Særrabatter, vil han oftest undlade at tage Hensyn til.

Endelig betyder det ogsaa noget, at baade Maksimalpriser og Prislovens § 8 ikke bliver overholdt.

VII.

Indkomstudviklingen giver et temmeligt sørgeligt Billede af den direkte Priskontrols Effektivitet. At der dog er udrettet noget, har man vist Lov til at hævde, naar man ser paa Prisudviklingen under denne Krig i Forhold til Prisudviklingen under sidste Krig. Under forrige Krig steg Engrospriserne fra 1913 til 1920 med 290 %, og Detailpristallet fra 1914 til 1920 med 162 %. Fra 1938 til 1947 steg Engrospristallet med 107 % og Detail-

pristallet med 62 %. Prisstigningen er væsentlig mindre i den længste Krig. Hvor meget af Forskellen i Stigningen der kan henføres til den mere udbyggede Priskontrol under den sidste Krig, er næppe muligt at klarlægge; men navnlig den Forskel, der paa flere Omraader er mellem Hjemmemarkedspriser og Eksportpriser for de samme Varer, maa bekræfte Formodningen om, at den direkte Priskontrol har haft Betydning for den moderate Prisudvikling. Man kan ogsaa henvise til Forskellen i Indkomstudviklingen for de Erhverv, der direkte rammes af Prisloven, og Landbrug og Fiskeri.

Naar man maa indrømme, at Prislovens Rammer ikke hidtil er fuldt udnyttet, maa der til Modvirkning af fremtidige Stigninger i Raavarer og Arbejdsløn alligevel kunne indvindes noget ved yderligere Effektivitet af den direkte Priskontrol. Man kan her spørge, om det betyder en væsentlig Udvidelse af Maksimalprissystemet til nye Omraader. Det kan her være paa sin Plads at anføre Eksempler paa de Omraader, for hvilke der hverken er Maksimalpriser eller Maksimalavanceordninger eller Prisgodkendelse i Henhold til Prislovens § 11 (Monopolpriser). Det gælder uden for Jordbruget for skræddersyet Beklædning, Legetøj, Pelse, Damehatte, Herrehatte, Paraplyer, Stokke, Smykker, Ure, Ildtændere, Tandpasta, Parfume, Pudder, stærk Spiritus og brugte Automobiles.

Det er altsaa saaledes, at de Omraader, for hvilke der ikke gælder særlige Prisordninger, er Omraader, hvor Varerne kan betragtes som ret ligegyldige i Forhold til den almindelige Families Behov. Denne Linie har været stærkt omdiskuteret. Det er blevet hævdet, at Linien, hvorved der gælder stramme Prisregler for Fødevarer og andre nødvendige Varer og lempeligere eller slet ingen Regler for ligegyldige Ting, maatte føre Raavarer og Arbejdskraft over til Fremstillingen af disse ligegyldige Ting og forstærke Knapheden paa de Varer, som Verden netop har mest Brug for. Det siges at være typisk for den saakaldte opdæmmede Inflation, at Produktionsfaktorerne misbruges til Fremstilling af alt muligt Stads, medens den brede Befolkning ikke kan faa det nødvendige.

Der skal i denne Forbindelse henvises til det tidligere anførte om Indkomstudviklingen for Landbrug, Gartneri og Fiskeri. Her har Prispolitikken næppe hæmmet Produktionsudviklingen. At der finder Produktionsomlægninger Sted som Følge af Prisindgreb baade inden for Landbrug og Industri, maa indrømmes; men en uhæmmet Inflation vil ogsaa give en højst mærkelig Anvendelse af Produktionsfaktorerne. Indkomstudviklingen bliver endnu mere skæv, og det maa i endnu højere Grad blive de nye riges Pengeanvendelse, der trækker Produktionsfaktorerne til sig. Ligesom den Fejl- og Overinvestering, der hidtil er foregaaet under uhæmmede Inflationsperioder, repræsenterer et Spild af Produktionsfaktorer.

Men Problemet om Produktionsfaktorernes Vandring til uønskede Om-

raader under Restriktionsøkonomien kommer man ikke uden om, og Udviklingen paa dette Omraade er forstærket efter Krigens Ophør. Her i Landet er det i Hovedsagen et Spørgsmaal om Arbejdskraftens Vandringer, da Hovedparten af de vigtige Raavarer er klausuleret af Direktoratet for Vareforsyning. Inden for flere Omraader af Tekstilindustrien hersker Knapheø paa Arbejdskraft, fordi mindre nøjeregnende Firmaer og beslægtede uregulerede Brancher har trukket Arbejdskraften til sig. Selv om Spørgsmaalet er alvorligt, er der dog Grund til at gøre opmærksom paa, at den Produktionsudvikling inden for Industrien efter Kapitulationen — en Stigning paa 50 %, naar 1945's Produktionsindeks sammenlignes med Indekset for 1947 — maa være Udtryk for, at den kvantitative Betydning af Vandringen ikke er saa stor, da Virksomhederne under Produktionsstatistikken næppe omfatter mange Virksomheder fra de uregulerede Brancher, der trækker Arbejdskraften til sig. Paa den anden Side er det en af Forklaringerne paa den ringere Produktionseffektivitet, at Virksomhederne er blevet mere spredt og Arbejdskraften mindre øvet gennem Vandringerne.

Skal man for at holde igen paa Produktionsfaktorernes Udnyttelse til mindre nødvendige Varer skabe nye skærpede Prisregler for disse Varer. Et bekræftende Svar herpaa vil betyde forøget Administration og dermed daarligere Administration, fordi det bliver vanskeligere at fastholde ensartede Retningslinier, naar Administrationsapparatet bliver større ved Tilvækst af nye Omraader. Det maa heller ikke glemmes, at det for en stor Del drejer sig om differentierede Varer, for hvilke det baade med Hensyn til Opbygning af Prisreglerne og den efterfølgende Kontrol er særlig vanskeligt at komme igennem. Der kan næsten altid ved en eller anden Ændring i Produktionen skaffes et bedre Avancegrundlag end tilsigtet. Det kan være vanskeligt at undgaa procentvise Avancer, saaledes at Fabrikanterne bliver interesseret i at forøge Omkostningerne ved „Overforarbejdning“. Det kan saaledes nævnes, at Avancegrundlaget for Fremstilling af Damekjoler gentagne Gange er blevet ændret, og Branchen har hver Gang hævdet — og vistnok ogsaa troet paa — at „Bunden“ var naaet. En effektiv Prisregulering af de differentierede Varer opnaas i Virkeligheden først ved at fjerne Forskellighederne og standardisere dem.

Efter Krigens Ophør har det været meget vanskeligt at faa gennemført Forslag til saadanne Ordninger, der, som Prisloven er, skal gaa over Ministeriet.

Under Hensyn til disse Vanskeligheder vilde det være at foretrække, om Udviklingen paa disse „uregulerede Omraader“ kunde bremses paa anden Maade, f. Eks. ved indirekte Skatter eller Raavareklausulering. Pelskatten er et Eksempel herpaa, selv om Satserne utvivlsomt burde have været højere for at afbalancere Efterspørgslen. Man kan ogsaa i denne Forbindelse henvise til Betydningen af, at de generelle prispolitiske Indgreb: Skatteforøgelse og Kreditbegrænsning forstærkes.

Skærpelsen af den direkte Priskontrol maa i det væsentlige finde Sted ved Forbedring af Maksimalprisordningerne paa de Omraader, hvor man allerede har sat ind. Disse Omraader omfatter alle væsentlige Varer inden for Fødevarer, Beklædning og Husgeraad samt Raavarer og Halvfabrikata, Transport og Brændsel. Pristalsbudgettet er saaledes saa godt som dækket for de Udgifter, hvis Regulering hører under Priskontrolraadet. Af vigtigere Ordninger, der er gennemført efter Krigen, kan nævnes Ordning for Lædervarer og for Møbler.

For at fremhjelpe Forbedringer af de bestaaende Ordninger kunde Lovgivningsmagten gøre en Indsats ved at ændre Loven, saaledes at Prismyndighederne i højere Grad end hidtil var i Stand til at fastsætte Maksimalpriserne ud fra Omkostningsgrundlaget i de mest effektivt arbejdende Virksomheder. Endvidere vilde det være en Fordel, om den efterfølgende regnskabsmæssige Kontrol kunde gøres bedre ved Bestemmelser om den regnskabsmæssige Kontering, saa man i højere Grad kunde bygge paa Bruttoavancerne og i hvert Tilfælde efterfølgende kunde regulere Avanceforskydninger som Følge af Produktionsomlægninger.

Paa flere Omraader, f. Eks. med Hensyn til Beklædning og Isenkram, skulde der paa Grundlag af den nuværende Lovgivning stadig være Mulighed for Avancerevisioner i nedadgaaende Retning. I øvrigt maa man ikke overvurdere Mulighederne for at nedbringe Omsætningsavancerne. Bruttoavancerne i Handelen gaar for en stor Del til Arbejdslønninger, hvor Udviklingen under Krigen i vidt Omfang ikke blot har været Opnaelse af Dyrtidstillæg, som hos Arbejderne i Almindelighed; men ogsaa en Forbedring af Lønniveauet som Følge af en mere udbredt Anvendelse af de organiseredes Tariffer. Prismyndighederne maa, saa længe der ikke er Hjemmel til andet, gaa ud fra de bestaaende Fordelingskanaler, uanset hvor lidet rationelle de er. Der er næppe noget at gøre ved, at Fisken koster dobbelt saa meget for Forbrugeren i København, som Fiskeren faar i Esbjerg. Betaler man ikke Fiskehandelens Led en Avance, der dækker noget mere end Omkostningerne, kommer Fisken ikke frem til Byen.

VIII.

Den direkte Priskontrols Effektivitet er imidlertid ikke blot et Spørgsmaal om Maksimalprisernes Fastsættelse, det er ogsaa et Spørgsmaal om deres Overholdelse. I denne Forbindelse er Finans- og Pengepolitikens Regulering af Indkomsterne af væsentlig Betydning. Jo større Indhug Skatterne kan gøre i Indkomststrømmen, desto mindre er Markedet for Varer til ulovligt høje Priser.

Omfanget af de konstaterede Maksimalprisovertrædelser paa egentlige Forbrugsvarer er ikke stort. Det drejer sig næppe om mange Promille af Omsætningen af de paagældende Varer, selv om de i Statskassen inddragne

Merfortjenester og Bøder rigeligt dækker Udgiften til Prisadministrationen. De fleste handlende vil ikke risikere at faa en Prissag. Paa dette Omraade er Journalisterne til mere Gavn end Frihedsstrafbestemmelserne i Prisløvens § 19, som sjældent anvendes. Det er Offentligheden om Prissagernes Afgørelse, der i særlig Grad støtter Respekten for Bestemmelserne. Den stedfindende Kontrol fra Prisdirektoratet og de lokale Prisudvalgskontrolører gør det vanskeligt at lade haant om Maksimalprisernes Overholdelse. Ogsaa de erhvervsdrivendes Organisationer arbejder her paa Myndighedernes Side. Derimod er de almindelige Kunders Reaktionen næppe saa talrige. Selvfølgelig kan dette ikke tages som et Tegn paa, at der ikke er mange flere Maksimalprisovertrædelser, end der bliver konstateret; men som Helhed gælder det, at den almindelige Befolkning faar leveret Hovedparten af deres Forbrug til de lovligt gældende Priser. Selvfølgelig er der sorte Omraader inden for Maksimalprissystemerne. Det gælder især, hvor der er Tale om Varer, der leveres i Kvaliteter og Sorteringer: Kager, Kød, Grøntsager, Frugt og Brændsel. Her er Overtrædelserne talrige i den Form, at det ikke er Prisen, det er galt med, men Sorteringen eller Kvaliteten. Det er især de sidste Vanskeligheder, der har medført, at der ogsaa efter Krigen er sket en fortsat Udvidelse af Priskontrolraadets Inspektørstab.

IX.

Der har ikke i det foregaaende været nævnt noget om Priskontrollens Afvikling, skønt Foredraget handler om Priskontrol efter Krigen. De Faktorer, der er bestemmende for Prisudviklingen, har næppe heller, bortset fra sidste Halvdel af 1945, artet sig paa en saadan Maade, at der skulde være Anledning hertil. I 1945—46, da Prisudviklingen en Tid var faldende, ophævede man 48 forskellige Maksimalprisordninger. Den senere Udvikling har medført, at nogle af de vigtigste af de da ophævede Ordninger er blevet genindført. Hvis Udviklingen i U.S.A. fører til, at betydelige Omraader af vor Import kommer frem til lavere Priser, og Befolkningens Købeevne og Købevilje bliver mindre, vil der utvivlsomt komme Fart i Afviklingen af Maksimalprisordningerne. Priskontrolraadet har mere end et Eksempel paa, at Erhvervsorganisationer — ganske vist ikke offentligt — har modarbejdet Ophævelser og Forenklinger af Maksimalprisordninger. Det sidste er et Udtryk for, at Priskontrolraadets og Erhvervsorganisationernes Opfattelse af Frihed i Erhvervslivet ikke er den samme, og at Raadets Arbejde ikke er afsluttet med Maksimalprisordningernes Ophævelse.